

NHỮNG BƯỚC GIAN NAN TRONG THỜI TUỔI TRẺ & TƯ TƯỞNG CÁCH MẠNG

(PHẦN 2)

1.

Mùa Xuân 1847, qua sự giới thiệu của thi sĩ Pleshcheyev, Dostoi-evski quen biết với một nhóm người trẻ gồm các nhà văn, nhạc sĩ và các nhà phân tích chính trị cấp tiên, dẫn đầu bởi Mikhail Petrashevski.

Mikhail Butashevich Petrashevski sinh cùng năm với Dostoi-evski (nhưng trước sáu tháng).

Năm 1846 ông đã nổi tiếng trong toàn St. Pétersbourg vì cách cư xử lập dị và nổi loạn của mình. Ông thường lang thang khắp thành phố trong chiếc áo choàng to lớn và ảm đạm, dáng vẻ “*trí thức nhiều hơn lịch duyệt*”. Chính cái kiểu cách kỳ quặc riêng này đã lôi cuốn sự tò mò của rất nhiều người dân Pétersbourg.

Ông từng bị tiếng có lần xuất hiện trong một buổi lễ nhà thờ với trang phục đàn bà và quỳ gối cầu nguyện với các phụ nữ. Dân chúng phần nộ phỉ báng và cảnh binh được gọi đến. Một sĩ quan hỏi: “*Thưa bà, có phải bà là một người đàn ông trá hình không?*” Petrashevski trả lời một cách xác xược trước khi biến mất trong đám đông: “*Còn ông hiển nhiên là một người đàn bà trá hình!*”

Petrashevski xuất thân từ trường Trung học nổi tiếng Alexander Lyceum trong Tsarskoye Selo¹. Nơi đây, ông được xem là một học sinh có hành vi và tư tưởng nổi loạn. Về sau, ông theo học Luật ở đại học Pétersbourg. Chính nhờ điều này mà sau khi ra trường, ông được bổ nhiệm chức vụ thông dịch viên trong Bộ Ngoại Giao.

Giống như Dostoi-evski, Petrashevski sớm trở nên say mê thuyết xã hội chủ nghĩa không tưởng của Fourier.

Mùa Xuân 1846, gặp nhau trên đường phố, Petrashevski bắt chuyện cùng nhà văn và muốn biết tư tưởng ông thế nào trong tác phẩm kế tiếp. Cả hai trở thành sơ sài quen biết.

Phải đến một năm sau, Dostoi-evski mới bắt đầu tham dự những buổi họp tối thứ Sáu tại nhà Petrashevski.

---

¹ Trường Trung học Tsarskoye Selo cũng là nơi Púskin và Lermontov từng theo học.

Vào mỗi tối thứ Sáu, nhóm người trẻ trí thức này tụ họp trên căn gác thượng để cùng uống rượu vang và hội thảo về đủ mọi vấn đề: *chiều hướng văn chương hiện đại, sự cùng khổ của lớp người nghèo khó, quyền lợi của nông dân, sự lạm quyền của hội đoàn tôn giáo. Đặc biệt, sự chênh lệch giai cấp xã hội là chủ đề được nói đến nhiều nhất.*

Con người nóng nảy Nikolai Mombelli đưa ra câu hỏi:

“Chúng ta đã chứng kiến những gì trong nước Nga? Hàng triệu dân chúng sống trong những điều kiện đau khổ kinh khủng, không có lấy được những quyền hạn cơ bản của con người, trong khi ấy, một số ít đảng cấp lại đắm mình trong xa hoa và hoang phí.”

Mombelli dẫn chứng:

“Mọi thú vui của Hoàng đế chỉ là kết tạo trên những mẩu bánh mì đáng thương, trộn lẫn với rom, làm nên miếng ăn hằng ngày cho các nông dân tầm thường trong quận lỵ Vitebsk.”

Các luận thuyết của Fourier và Proudhon được nhóm này nghiên cứu kỹ với mục đích tìm cách xây dựng lại một xã hội loài người trên tất cả ý nghĩa cao đẹp của nó. Họ cũng bàn bạc chặt chẽ đến cách thức tái tạo một đời sống mới cho dân chúng Nga, dựa trên hy vọng rằng dân tộc có thể bắt kịp những tư tưởng tiên bộ của Âu Tây.

Tuy nhiên, họ chủ trương phản đối bao động.

Họ cũng nói đến sự thừa nhận quyền tư hữu cá nhân và thành lập thứ bậc giới lao động...v.v..

Khi cuộc tranh cãi trở nên nóng sốt, một cái chuông nhỏ bằng đồng sẽ được rung lên như một hình thức nhắc nhở sự hòa dịu cho các thảo luận viên.

Vì nhân thức hiểu biết đặc biệt về chính trị và xã hội của các thành viên tham dự mà vị chủ nhân đã xếp đặt tại nhà ông một thư viện thích đáng, gồm luôn những quyển sách cấm, đa số xuất bản ở ngoại quốc.

Nhân cơ hội này, nhà văn đã mượn và nghiền ngẫm đọc những tác phẩm về xã hội Kitô giáo:

- “*Le nouveau Christianisme*” của Saint-Simon;
- “*de la Célébration du Dimanche*” của Proudhon;
- “*Le vrai Christianisme suivant Jésus Christ*” của Cabet...v.v...

2.

Nếu gọi nhóm Petrashevski là “cách mạng” trong ý nghĩa thông dụng của từ ngữ ấy thì là một điều quá đáng. Trên thực tế, họ chỉ là một nhóm người trẻ có tinh thần “nhân ái, tự do”. Trong một lá thư gửi Alexander Herzen, Mikhail Bakunin gọi

“đó là sự tạo thành của một hội đoàn ngây thơ vô hại nhất”
và những thành viên của nó
“đổi lập có phương pháp hệ thống với tất cả mục đích và ý
nghĩa của cách mạng”.

Một quan sát viên của nhóm viết trong hồi ký rằng:

“Ho chỉ có một điểm chung là trẻ tuổi và cái tuổi trẻ này chưa
bị lay động bởi kinh nghiệm cuộc đời.”

Sự thật, thoạt đầu cũng không hề có chút âm mưu phản loạn nào
nảy sinh trong nhóm Petrashevski. Cả Pétersbourg đều biết sự tụ họp
mỗi tối thứ Sáu ấy. Trong hồi ký, D. Akhsharumov ghi lại:

“Những cuộc họp mật mà hầu hết mọi ý kiến khác nhau về
những biến cố hiện đại được đưa ra thảo luận; những tin tức
trong thành phố được kể lại; tất cả đều được nói lên lớn giọng
không chút sợ hãi e dè.”

Balasoglo lại gọi những ngày thứ Sáu là

“cuộc tụ họp đơn giản giữa những người bạn kết chặt tình
cảm, dựa trên tinh thần tương trợ lẫn nhau.”

3.

Dần dần, những cuộc bàn cãi bắt đầu gia tăng sôi nổi theo các chủ
đề nguy hiểm, dưới sự hướng dẫn của “vài nhà chuyên môn”, ví dụ
như sự giải phóng nông nô, sự cải cách hệ thống tòa án, sự tranh đấu
chống lại chế độ kiểm duyệt.

Giữa đám khách, vài người đưa ra xác định rằng, sau khi sự sụp
đổ của “cái cấu trúc sa đọa kéo dài hằng trăm năm cũ” xảy ra, thiên
đàng sẽ đến trong nhân loại đúng vào thời điểm dân chúng sống trong
thịnh vượng, giàu có và vui thú. Số ít người trong nhóm sẵn sàng để
bàn thảo phương sách thực tiễn trong việc biến đổi ảo tưởng này
thành sự thật.

Phản Petrashevski lại là người đối nghịch với bất cứ cuộc tranh
đấu nào không nắm chắc phần thắng, và ông cũng tuyên bố sẽ giết
chết kẻ nào dám đặt đề cho chính người ấy vai trò “*một kẻ cách mạng
độc tài.*”

Dostoievski và Petrashevski chưa hề trở nên bạn thân; giữa họ chỉ
là một mối đồng cảm và tôn trọng lẫn nhau.

Cũng giống như Belinski, Petrashevski nhanh chóng được
khai triển từ một người theo triết lý không tưởng của Fourier
tới một xã hội chủ nghĩa. Vài năm trước, ông đã gây nên tiếng
vang bởi sự xuất bản một quyển tự vị bỏ túi về các từ ngữ
ngoại quốc đã đi vào ngôn ngữ Nga.

Sự thật, đó là một loại sách bách khoa xã hội chủ nghĩa, bao
gồm định nghĩa những từ ngữ như “*duy vật chủ nghĩa, quyền
lợi tự nhiên, thần bí chủ nghĩa.*” v.v.. Khi những ấn bản lần
thứ hai xuất hiện trong dân chúng, nhà nước đã tìm thấy trong

“cuốn sách độc hại” này một sự pha trộn giữa “xã hội chủ nghĩa, cộng sản chủ nghĩa và cái thể thức của một sự điên loạn đang lưu hành”, nên ra lệnh tịch thu và đốt cháy hết.

Đã từ lâu, Petrashevski bỏ rơi niềm tin về Thiên Chúa giáo. Theo ông, Chúa Kitô tầm thường không quá hơn một “kẻ mị dân nổi tiếng gặp một kết thúc vô cùng bất hạnh trong nghề nghiệp”, và trong những cuộc tranh cãi, ông kết án tôn giáo như một cản trở sự tiến bộ của nhân loại.

Ngay đầu Dostoievski có cùng quan điểm với Petrashevski về vai trò truyền dạy của giới trí thức giữa đám dân chúng chẳng nữa thì nhà văn cũng thật khó lòng chịu đựng nổi những lời báng bổ của Petrashevski trên vấn đề tôn giáo. Ông cũng không chấp nhận tư tưởng của bạn rằng sự cải cách hợp lệ sẽ chiếm một địa vị cao hơn sự giải phóng nông nô.

Thường xuyên trôi qua giữa những cuộc thăm viếng, bao giờ Dostoievski cũng không hoàn toàn cảm nghe thân mật với cái không khí vô thần trong khách thính cấp tiến này.

4.

Tuy vậy, hoạt động cách mạng tại Tây Phương trong mùa đông 1847 và mùa xuân 1848 đã kích thích quan điểm chính trị của Dostoievski. Các tin tức từ cuộc cách mạng tháng 2/1848 tại Pháp đã gây nên một bầu không khí hoang mang sợ hãi tại Cung Điện Mùa Đông ở Pétersbourg. Dư luận truyền bá rằng chính Hoàng Đế chạy lui chạy tới trong phòng khiêu vũ, ra lệnh cho các sĩ quan:

“Hãy chuẩn bị yên cương! Một nền cộng hòa đã được công bố trong nước Pháp.”

Tin tức hằng ngày loan tải những thông cáo về tự do tại các nước Tây Phương đã đẩy mạnh nỗi khao khát tự do lan nhiễm trong tâm hồn dân chúng. Các mật vụ báo cáo lên Hoàng Đế rằng sự nổi loạn hàng loạt trong giới nông dân tăng nhanh.

Mùa thu 1848, khi thành phố Pétersbourg bị lâm vào nạn lụt, nhiều cuộc nổi dậy được ghi nhận, báo hiệu sự khởi đầu của một cuộc cách mạng. Kết quả là chế độ Hoàng đế trở nên càng hà khắc. Các dự tính giải phóng nông nô bị đình hoãn; ty kiểm duyệt làm việc gắt gao hơn. Ngay cả từ ngữ “tiến bộ” cũng bị xóa bỏ khỏi ngôn ngữ giới quan lại.

Có một sự kích động dữ dội trong giới trí thức. Tại phòng khách nhà Petrashevski, khách tham dự thêm đông đảo. Mùa thu 1848, Dostoievski là một trong những khuôn mặt thường xuyên nơi đây.⁽³⁾ Từ

⁽³⁾ Tài liệu về sự giao thiệp của nhà văn với nhóm Petrashevski không được lưu lại nhiều. Có một nỗi nghi ngờ sâu xa đã ngăn cản nhà văn tránh viết những lá thư thời gian này, luôn cả với Mikhail khi ấy đã dời về sống ở Pétersbourg. Nhờ thế, sau khi bị bắt, Dostoievski dễ dàng tầm thường hóa sự giao thiệp của ông với cả nhóm. Với hội đồng đề hình, nhà văn được ghi nhận không phải là “một

những lời kể lại của nhiều người, nhà văn được đánh giá là rất tích cực trong các cuộc họp. Ông hay đọc lên cho cả nhóm nghe các bài thơ có tính cách phản động của Derzhavin và Púshkin, hoặc các đoạn văn từ những tác phẩm riêng mình.

Ngày 15/4/1849, tại nhà Petrashevski, Dostoievski đọc "*Thư Gửi Gogol*" do Belínski viết để trả lời Gogol trên những quan điểm phản tiến hóa trong tác phẩm tựa đề "*Những Đoạn Chọn Lọc Từ Các Lá Thư Gửi Bạn*" của Gogol, xuất bản năm 1847. Trục tiếp chỉ trích Gogol trên sự biện hộ của Gogol về giới nông nô, lá thư mang đầy tính phản nộ, luôn cả sự mãnh liệt công kích chính quyền và giáo hội. Sau khi Belínski chết (ngày 26/5/1848), lá thư được lưu hành lén lút nhưng rộng rãi bên dưới luồng kiểm soát của nhà nước và bị cấm chỉ như một thứ độc dược nguy hại.

Trong *Thư Gửi Gogol*, Belínski đã viết:

"Bạn đừng quên rằng dân tộc Nga nhìn vị cứu thế đất nước không phải xuyên qua thuyết thần bí chủ nghĩa, cũng chẳng từ chủ nghĩa khổ hạnh, mà là qua chủ nghĩa nhân đạo hay trên những thành quả của văn minh, của sự giải thoát khỏi mê tín, ngu dốt. Những gì nước Nga cần không phải là những bài thuyết pháp (bà mẹ Nga đã nghe quá đủ các điều ấy rồi!) mà là một cuộc thức dậy trong dân chúng về ý nghĩa giá trị của nhân phẩm. Hãy nhìn quanh với một chút chú ý hơn, bạn sẽ thấy rằng dân chúng Nga là 'những người hoàn toàn vô thần' từ trong bản chất. Giới nông nô đã và phải luôn luôn bị xung khắc với đạo Cơ Đốc đích thực."

Một tối khác, cũng tại nhà Petrashevski, Dostoievski đã diễn thuyết hùng hồn rằng sự tự do của người nông dân Nga có thể đến qua một cuộc nổi dậy. Sau đó, ông đọc bài thơ "*Ngôi Làng*" của Púshkin, có đoạn như sau:

*"Các bạn hỡi,
Tôi nhìn thấy đồng bào Nga không bị áp bức hơn nữa
Do ước muốn của Hoàng đế, sự nô lệ ức chế không còn
Một bình minh rực rỡ sẽ hiện ra trên đất nước
Quê hương ta chói lòa ánh sáng tự do."*

Bài đọc tạo nên một cảm xúc sâu xa giữa những người hiện diện.

(4) Milyukov khi nhắc lại Dostoievski, đã viết:

---

kẻ hay nói vớ vẩn, ngay khi với chỉ vài ba người bạn trong khách thính nhà Petrashevski", và "chỉ phát biểu ba lần trên chủ đề bản ngã cá nhân".

(4) Viên mật vụ **Antonelli** được gài vào nhóm Petrashevski đã viết trong bản áo cáo: "*Toàn nhóm bị mê hoặc.*" Nhưng trước hội đồng đề hình về sau, Dostoievski không nói gì về sự thành công của mình trên vấn đề này; chỉ xác nhận rằng ông đã đọc "toàn thể" thư từ trao đổi giữa Gogol và Belínski mà không ngã về phe nào cả. Dù vậy, ai cũng biết rằng lập tức sau buổi đọc thư đó, nhà văn để cho rời khỏi tay lá thư mà theo các viên chức công tố là "*đầy những công bố liêu lĩnh chống lại các giới chức cao cấp và Giáo Hội Chính Thống*" và nó được sao chép lại thành nhiều bản.

“Cả bây giờ, tôi vẫn tưởng như còn nghe rõ ràng giọng đọc hoan hỉ của anh.”

5.

Nếu như trong Dostoievski không có sự hết lòng ủng hộ đối với nhóm Petrashevski thì nguyên do nảy sinh cũng chỉ giống như đã có đối với nhóm Belínski: “Sự bất đồng trên quan điểm về nghệ thuật”.

Petrashevski chủ trương muốn dùng văn chương như một công cụ tuyên truyền trong sự thay đổi xã hội. Dostoievski phủ nhận ý tưởng này, lý luận rằng nghệ thuật tự nó có chỗ đứng riêng để không thể áp đặt lên nó một sự miễn cưỡng phục vụ cho các vấn đề chính trị, điều dễ dàng làm yếu đi phẩm chất của nghệ thuật.

Dostoievski cũng phản đối khuynh hướng chung của nhóm Petrashevski trong việc tìm kiếm từ các học thuyết Tây Phương một kiểu mẫu đặt để cho xã hội Nga.

Theo nhà văn, cuộc sống tập hợp giống như một doanh trại trong “các hội đoàn” của chủ thuyết Fourier còn “tệ hơn lao động nô lệ” nữa. Nhà văn đưa ra câu hỏi có phải Petrashevski đang dựng lên “một nơi tập hợp” cho giới nông dân chỉ để nhìn ngắm họ nổi lửa đốt cháy chính nơi đó ngay trước khi họ dọn vào? Đã có rất nhiều cơ quan giống như xã hội chủ nghĩa, hiện hữu từ nhiều thế kỷ qua trong nước Nga, tại sao không khai triển hợp tác xã và cơ sở chung như một thực tế hữu hiệu?⁽⁵⁾

Theo nhà văn, trong các cơ sở này cho thấy có hình thành một thể thức mới của quyền sở hữu tập thể để không cần thiết phải du nhập vào nước Nga một xã hội chủ nghĩa Tây Phương, điều sẽ không bao lâu dẫn dắt nước Nga đến chỗ thêm mất tự do và càng rối loạn. Hơn cả sự du nhập các thể chế ngoại quốc, người ta phải tập trung trên sự nhận lãnh giải phóng chế độ nô lệ ở Nga. Với nhà văn, chế độ nông nô là một điều đáng khiển trách, và ông không hề tỏ ra mệt mỏi trong việc lên án chống lại bạo lực hay sự lạm dụng quyền lực trên kẻ khác.

Dưới mắt rất nhiều người khách hiện diện tại nhà Petrashevski, nhà văn biểu tỏ nên là một con người lý tưởng trong việc khích động được quần chúng.

Nhiều năm sau, Ippolit Debu viết:

“Tôi ngày nay, tôi có thể nhìn thấy trước mắt hình ảnh một Fyodor Dostoievski tại một trong những đêm ở nhà Petrashevski. Tôi như còn nghe những lời anh kể về câu chuyện một viên trung sĩ trong Trung đoàn Finnish vì phản đối cách đối xử dã man của vị chỉ huy trung đội, đã phải chịu hình phạt chạy giữa hai hàng người liên tiếp đánh vào mình; hay những

---

⁽⁵⁾ Có chuyện kể rằng, Petrashevski đã cho dựng ngay trên điền thổ riêng của mình một địa điểm tụ họp dành cho các nông nô của ông, và lập tức sau đó, chính những người này đã nổi lửa đốt đi nơi chôn tụ họp đó.

lời anh diễn tả về cách hành hạ nông nô như thế nào của các điền chủ.”

Pyotr Semyonov cũng cho ra một bức tranh tương tự:

“Dostoievski không bao giờ có thể trở thành một nhà cách mạng mà chỉ là một con người cư mang những tình cảm phần nô hay căm ghét trước các cảnh tượng đối xử hung bạo, đàn áp và tàn nhẫn. Đó là những cảm xúc anh đã bày tỏ khi kể chúng tôi nghe câu chuyện của viên trung sĩ Trung đoàn Finnish chịu hình phạt như thế nào. Nhưng, dù với các trạng thái như vậy, Dostoievski vẫn là người sẵn sàng cầm cờ đỏ chạy trên đường phố, điều mà trong nhóm Petrashevski, không mấy ai tin là mình làm nổi.”

[]